

Een Evaluatie van Interventies ter Ondersteuning van de Seksuele Ontwikkeling van Jongeren op een zorgboerderij

Student: L.A. Wagenaar (s4393368)

Begeleider: dr. K.A. van den Bosch

2e beoordelaar: dr. P.R. Schreuder

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Bachelorwerkstuk Pedagogische Wetenschappen

Juni 2023

Summary

The care farm residential group is home to adolescents and young adults who, for various reasons, can no longer live with their (foster)parents or independently. Many of them have been diagnosed with ADHD, autism or a mild intellectual disability. The adolescents and young adults are very preoccupied with their sexual development. The staff of the residential group would therefore like to receive tools to support them in their sexual development. The current study uses focus groups with staff from the care farm and a systematic selection of interventions from the NJi database and the 'Richtlijn seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming'. These data are used to explore which interventions are most appropriate to contribute to the sexual development of the youth at the care farm. The focus groups show that staff have specific wishes about the target group of the intervention, the topics discussed in the intervention and the interactivity of the intervention, among other things. Using data from the focus groups, nine interventions are analysed. The results show that none of the interventions fully meet the wishes of the staff. Staff at the care farm are therefore advised to combine the intervention Vlaggensysteem with interventions for young people with autism or mild intellectual disabilities, such as Seks@relaties.kom and Seks@autisme.kom. In this way, more of their wishes are met. Further research is needed to see which interventions meet the wishes of the youth themselves.

Key words: care farm, sexual development, intervention, ADHD, autism, mild intellectual disability

Inleiding

De zorgboerderij in Noord-Nederland waar het huidige onderzoek is uitgevoerd biedt verschillende vormen van zorg aan, zoals 24-uurs zorg, dagbesteding, logeren en begeleid wonen. Deze zorg biedt de zorgboerderij aan kinderen, jongeren en (jong)volwassenen met verschillende problematieken, zoals een verstandelijke beperking, psychische problemen, autisme, gedrags- en emotionele problemen en hechtingsproblematiek. De zorgboerderij heeft een woongroep waar kinderen, jongeren en jongvolwassenen wonen die (tijdelijk) niet thuis, in een pleeggezin of zelfstandig kunnen wonen. De leeftijden van de bewoners verschillen, maar de meeste bewoners zijn tussen de 12 en 25 jaar oud. Enkele volwassenen van de woongroep wonen begeleid, zij wonen in tiny houses naast het woongebouw.

De jongeren en jongvolwassenen (vanaf nu: jongeren) op de woongroep zijn in het dagelijks leven, soms onbewust, regelmatig bezig met seksualiteit en hun seksuele ontwikkeling. Dit is passend bij de leeftijd van de jongeren (Maris et al., 2020) en uit zich bijvoorbeeld in regelmatige gesprekken over het andere geslacht en over romantische en seksuele relaties. Deze gesprekken en opmerkingen zijn echter niet altijd gepast volgens de maatschappelijke norm. Dat heeft zowel een kwantitatief karakter (veel praten over seks) als een kwalitatief karakter (bijvoorbeeld door ongepaste opmerkingen te maken, al dan niet richting anderen op de groep, die zij online of van vrienden hebben gehoord).

Deze gedragingen worden beïnvloed door informatie over seksualiteit vanuit verschillende bronnen, bijvoorbeeld van vrienden, klasgenoten, leraren, ouders en begeleiders. Uit onderzoek blijkt dat gesprekken met ouders invloed hebben op de seksuele gezondheid van jongeren. Zo vonden Efrati & Gola (2019) dat communicatie over seks tussen ouders en adolescenten leidt tot minder compulsief seksueel gedrag van de adolescenten. Ook uit een meta-analyse van Widman et al. (2016) is gebleken dat communicatie over seks tussen ouders en adolescenten significant samenhangt met veiliger seksueel gedrag van de adolescenten. Veel jongeren op de zorgboerderij hebben regelmatig

contact met hun (pleeg)ouders en kunnen met hen spreken over seksualiteit. Niet duidelijk is of gesprekken over seksualiteit met professionele opvoeders, zoals begeleiders op een zorgboerderij, op dezelfde manier invloed hebben op het seksuele gedrag van jongeren.

De seksuele gezondheid van jongeren wordt ook beïnvloed door (sociale) media. Sociale media en televisieprogramma's die seksueel getint zijn, hebben invloed op het seksuele gedrag van adolescenten (Geisen & Burger, 2018). Daarnaast kan het spelen van seksueel getinte videogames ertoe leiden dat mannen minder sensitief worden voor seksueel gewelddadige stimuli (Yao et al., 2010). Ook kan het bekijken van seksueel getinte foto's ertoe leiden dat adolescenten meer risicovol seksueel gedrag gaan vertonen. Sociale media kunnen echter ook een positief effect hebben op de seksuele gezondheid van jongeren. Uit onderzoek van Bull et al. (2012) bleek bijvoorbeeld dat het plaatsen van waarschuwende berichten op Facebook over seksueel overdraagbare infecties zorgde voor het voorkomen van een daling in condoomgebruik bij jongeren.

Jongeren leren dus over seksuele ontwikkeling vanuit verschillende bronnen. Deze bronnen zitten echter niet altijd op één lijn en kunnen daardoor verschillende opvattingen overbrengen. Wat op sociale media bijvoorbeeld als gepast wordt gezien qua seksueel gedrag, wordt op school of thuis niet altijd als gepast ervaren. Dat is een probleem, want sociale media zijn een van de belangrijkste invloeden op seksueel gedrag van adolescenten (Geisen & Burgen, 2018). Wanneer jongeren veel in aanraking komen met seksualiteit via sociale media, kan dit dus hun seksueel gedrag beïnvloeden. Het is mogelijk dat zij hierdoor meer seksueel gedrag gaan vertonen dat in de maatschappij als ongepast gezien wordt, maar op sociale media wel aanwezig is.

Dit kan vooral een probleem zijn voor jongeren op de woongroep van de zorgboerderij. Zoals eerder beschreven kenmerken de bewoners van de zorgboerderij zich door variërende problematieken, waardoor zij mogelijk meer problemen ervaren in hun seksuele ontwikkeling. Uit onderzoek is gebleken dat jongeren met een verstandelijke beperking gevoeliger zijn voor *peer pressure* met betrekking tot het nemen van risico's op het gebied van seksueel gedrag (Wagemaker et al., 2020). In een onderzoek van Pollack et

al. (2018) werden een hogere gevoeligheid voor *peer pressure* en meer seksueel risicovol gedrag ook gevonden voor jongvolwassenen met ADHD. Een belangrijk kenmerk van jongeren met autisme is, dat zij vaak moeite hebben met het begrijpen van relaties (American Psychiatric Association, 2013). Voor jongeren uit deze doelgroepen is het dus nog meer van belang dat zij een eenduidig beeld krijgen van seksueel gedrag dat wel en niet gepast is in verschillende soorten relaties. Enkele jongeren op de woongroep van de zorgboerderij ervaren ook andere problematieken, zoals hechtingsproblematiek. Wegens de haalbaarheid zal het huidige onderzoek zich enkel richten op jongeren met ADHD, autisme en/of een licht verstandelijke beperking, meer specifiek in de leeftijd van 12 tot 25 jaar.

Vanuit de begeleiding van de zorgboerderij zijn er, vanwege het belang van het onderwerp seksualiteit op de woongroep, verschillende vragen over de seksuele ontwikkeling van de jongeren. Zo is er onduidelijkheid over de seksuele ontwikkeling van de jongeren op de groep en over de verschillen in leeftijd en problematieken. Verder zou de begeleiding graag handvatten hebben om aan de jongeren kenbaar te maken wat een 'normale' seksuele ontwikkeling is. Ook zouden zij graag weten hoe zij deze seksuele ontwikkeling bij de jongeren kunnen ondersteunen.

Het huidige onderzoek probeert daarom een antwoord te vinden op de vraag 'Welke bestaande interventies zijn het meest passend om op een effectieve manier bij te dragen aan de seksuele ontwikkeling van de jongeren van de zorgboerderij?'. Om deze vraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen opgesteld:

1. Aan welke kenmerken vinden begeleiders van de zorgboerderij dat een interventie moet voldoen?
2. Wat zijn bestaande interventies om de seksuele ontwikkeling van jongeren uit de doelgroep te ondersteunen?

Theoretisch kader

Seksuele gezondheid

De World Health Organization (WHO) omschrijft seksuele gezondheid als een toestand van welzijn met betrekking tot seksualiteit (WHO, 2006). Onder seksuele

gezondheid vallen bijvoorbeeld veiligheid in seksuele relaties en het voorkomen van seksuele virussen en ongeplande zwangerschappen. De definitie van de WHO is in 2006 tot stand gekomen en staat ten tijde van het schrijven van deze scriptie (mei 2023) nog steeds als definitie op de website van de WHO (World Health Organization: WHO, 2019). Om seksuele gezondheid te realiseren zijn verschillende aspecten van belang. De WHO noemt hier onder andere het toegang hebben tot uitgebreide informatie over seks en seksualiteit en het leven in een omgeving die de seksuele gezondheid bevordert. Een interventie op de woongroep van de zorgboerderij zou ervoor kunnen zorgen dat de jongeren meer kennis hebben over seksualiteit en dat seksualiteit meer bespreekbaar is op de groep. Een interventie kan hiermee bijdragen aan de seksuele gezondheid van de jongeren.

Het belang van seksuele gezondheid in de adolescentie blijkt uit de impact die dit heeft op seksuele gezondheid en andere levensdomeinen op latere leeftijd. De kwaliteit van romantische en seksuele relaties in de adolescentie heeft namelijk invloed op de kwaliteit van relaties in de volwassenheid. Zo bleek uit onderzoek van Meier & Allen (2009) dat geslachtsgemeenschap in een relatie een significante positieve voorspeller is van aantal partners, samenwonen en trouwen. Manning et al. (2014) vonden dat het hebben van instabiele romantische relaties en seksuele non-exclusiviteit samenhangen met lagere relatiekwaliteit in de vroege volwassenheid. Relatiekwaliteit in de volwassenheid heeft daarnaast invloed op de gezondheid, zo bleek uit onderzoek van Loving & Slatcher (2013). In dit onderzoek werd gevonden dat relatieconflict een negatieve impact heeft op cardiovasculair functioneren en dat mensen die getrouwd zijn een lager mortaliteitsrisico hebben dan mensen die niet getrouwd zijn. De kwaliteit van romantische en seksuele relaties in de adolescentie heeft dus via de kwaliteit van relaties in de volwassenheid een indirecte invloed op de gezondheid op latere leeftijd.

ADHD

Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD) is een neuro-ontwikkelingsstoornis, waarbij jongeren last hebben van zowel aandachtsproblematiek als

hyperactiviteit/impulsiviteit (Grietens et al., 2020, p. 44). ADHD komt meer voor bij kinderen en adolescenten dan bij volwassenen. De prevalenties zijn respectievelijk 5%-8% en 3%-5% (Weis, 2020, p.237). Kinderen en adolescenten met ADHD kunnen door hun stoornis bepaalde moeilijkheden ondervinden in het dagelijks leven, bijvoorbeeld op school of in andere sociale situaties (Grietens et al., 2020, p. 44). Kinderen met ADHD vertonen daarnaast vaker gedragsproblematiek en hebben vaker last van slaapproblemen dan kinderen zonder deze diagnose (Weis, 2020, p.231-236).

Uit onderzoek is gebleken dat hyperactiviteit/impulsiviteit symptomen van ADHD invloed hebben op risicovol seksueel gedrag. Naarmate deze symptomen meer voorkomen, neemt de kans op risicovol seksueel gedrag toe (Pollack, 2017). Ook is gebleken dat ADHD symptomen bij zowel jongens als bij meisjes geassocieerd zijn met het eerder verliezen van de maagdelijkheid (Price & Hyde, 2009). In een systematische literatuurreview vonden Soldati et al. (2020) dat mensen met ADHD meer seksueel verlangen ervaren, frequenter masturberen en minder seksuele bevrediging ervaren. Een eenduidige verklaring voor de samenhang tussen ADHD en risicovol seksueel gedrag lijkt er niet te zijn. Flory et al. (2006) gaven als mogelijke verklaring dat jongeren met ADHD vanwege impulsiviteit minder nadenken over de gevolgen van hun gedrag. Een andere mogelijke verklaring was volgens de onderzoekers dat kinderen en jongeren met ADHD meer moeite hebben met sociale interacties en vriendschappen, waardoor zij kwetsbaarder zijn voor het aangaan van vriendschappen met jongeren die ook risicovol seksueel gedrag vertonen.

Autisme

De DSM-V beschrijft autisme als een ontwikkelingsstoornis die zich op twee domeinen manifesteert. Het eerste domein is die van sociale communicatie en interactie. Jongeren met autisme hebben moeite met non-verbale communicatie, met sociaal-emotionele interacties en met het ontwikkelen, onderhouden en begrijpen van relaties. Het tweede domein gaat over repetitieve gedragspatronen, interesses en activiteiten. Zo kunnen jongeren met autisme bijvoorbeeld gehecht zijn aan een specifiek object, hardnekkig vasthouden aan routine of herhaaldelijk bepaalde bewegingen maken (American Psychiatric

Association, 2013). Mensen met autisme hebben daarnaast in de vroege kindertijd vaak problemen met sociale oriëntatie, gedeelde aandacht en *theory of mind* (Weis, 2020 p. 162-165).

Uit een systematische review van Hancock et al. (2017) bleek dat mensen met autisme meer ongepast seksueel gedrag vertonen dan mensen zonder deze stoornis. Dit komt mogelijk doordat zij minder kennis hebben over seksualiteit, doordat zij minder mogelijkheden hebben om te experimenteren met seksuele relaties of door sensorische onder- of overgevoeligheid (Maris et al., 2020). Hancock et al. (2017) vonden verder dat mensen met autismspectrumstoornis minder mogelijkheden hebben voor het ontvangen van gepast formeel en informeel seksueel onderwijs, waardoor zij minder goed in staat zijn om hun seksualiteit op een positieve manier te ontwikkelen.

LVB

Een verstandelijke beperking is een stoornis met beperkingen in het intellectuele en adaptieve functioneren (American Psychiatric Association, 2013). Het intellectuele functioneren heeft betrekking op het IQ. Het adaptief functioneren bevat conceptuele vaardigheden, zoals taal en begrip van geld, sociale vaardigheden, zoals interpersoonlijke vaardigheden, en praktische vaardigheden, zoals mobiliteit. De beperkingen, zowel intellectueel als adaptief, zijn in de ontwikkelingsperiode al duidelijk aanwezig (Grietens et al., 2020, p. 90). Er wordt binnen de overkoepelende term 'verstandelijke beperking' onderscheid gemaakt tussen een licht verstandelijke beperking (LVB), een matig verstandelijke beperking, een ernstig verstandelijke beperking en een diep verstandelijke beperking (Grietens et al., 2020 p. 100). Mensen met een LVB hebben een IQ-score van 55-70 (Grietens et al., 2020, p. 100) en een standaardscore voor adaptief functioneren van 55-70 (Weis, 2020, p. 115-116). Mensen met een LVB hebben hierdoor vaak hulp nodig bij complexe dagelijkse taken, zoals koken en het beheren van geld. Ook kunnen ze moeite hebben met abstract denken en plannen, met emotie- en gedragsregulatie en met communicatievaardigheden.

Jongeren met een LVB hebben minder zicht op de risico's en gevolgen van seksueel gedrag (Maris et al., 2020). Ook hebben ze vaak minder kennis over seksualiteit dan jongeren zonder een LVB. In een onderzoek van Jahoda & Pownall (2014) bleek bijvoorbeeld dat jongeren met een LVB meer onjuiste opvattingen hebben over seks en seksualiteit dan leeftijdsgenoten zonder verstandelijke beperking. Daarnaast hebben jongeren met een LVB meer moeite met het inschatten van sociale situaties en zijn zij kwetsbaarder voor seksuele grensoverschrijding (Maris et al., 2020).

Veel van de jongeren op de zorgboerderij heeft een diagnose ADHD, autisme en/of LVB. Zij ervaren daardoor mogelijk meer moeite met hun seksuele ontwikkeling dan jongeren zonder diagnose. In het huidige onderzoek wordt daarom gekeken of er interventies bestaan die deze jongeren kunnen ondersteunen in hun seksuele ontwikkeling, zodat zij seksuele gezondheid kunnen bereiken.

Methode

Opvattingen begeleiders

Participanten

Op de woongroep van de zorgboerderij werken twaalf begeleiders. Vier van deze begeleiders hebben deelgenomen aan het onderzoek. Daarnaast heeft een zorgcoördinator van de zorgboerderij deelgenomen aan het onderzoek. De groep participanten bestond uit zowel mannen (N=3) als vrouwen (N=2). De participanten werken sinds 12 maanden tot 14 jaar bij zorgboerderij.

Procedure

De participanten zijn via e-mail benaderd voor het onderzoek. Zij hebben in deze e-mail een informatiebrief en een consentformulier ontvangen. De participanten die mee wilden doen aan het onderzoek hebben voorafgaand aan de dataverzameling nogmaals de mogelijkheid gehad om de informatiebrief te lezen en hebben vervolgens schriftelijk toestemming gegeven voor hun deelname.

Om de opvattingen van de medewerkers van de zorgboerderij in kaart te brengen, zijn focusgroepen georganiseerd. Er is gekozen voor focusgroepen, omdat de opvattingen

en meningen van meerdere respondenten op deze manier in een kortere tijd gemeten konden worden. Er zijn twee focusgroepen gehouden. De focusgroepen werden gehouden op 9 en 10 mei 2023 en vonden plaats op de zorgboerderij. In de eerste focusgroep waren twee begeleiders aanwezig. In de andere focusgroep waren twee begeleiders en de zorgcoördinator aanwezig. Tijdens de focusgroepen is het perspectief van de medewerkers op de seksuele ontwikkeling van de jongeren uitgevraagd door hen met elkaar in gesprek te laten gaan over hun ervaringen met betrekking tot dit onderwerp. Tijdens de focusgroepen zijn aantekeningen gemaakt door de onderzoeker.

Instrument

De leidraad van de focusgroepen is gebaseerd op een aangepaste versie van de Think-Pair-Share methode. In deze methode krijgen de respondenten eerst enkele minuten om zelf over een vraag na te denken. Vervolgens delen zij hun ideeën aan elkaar uit in tweetallen en tot slot presenteren alle tweetallen hun ideeën aan de groep, om zo samen tot een discussie te komen. De methode wordt gebruikt om betrokkenheid en interactie te creëren (e.g. Apriyanti & Ayu, 2020; Kaddoura, 2013). De methode is aangepast, omdat er niet genoeg respondenten per focusgroep aanwezig waren. Daarom is het delen van de ideeën in tweetallen overgeslagen.

De leidraad van de focusgroepen staat beschreven in Bijlage A. De focusgroepen zijn gestart met enkele inleidende vragen. Hier werd aan de medewerkers gevraagd waaraan zij merken dat de jongeren met hun seksualiteit bezig zijn en waar zij als begeleiders tegenaan lopen bij het aangaan van het gesprek over seksualiteit met de jongeren. Tijdens de kern van de focusgroepen, waarin de aangepaste Think-Pair-Share methode is toegepast, is aan de medewerkers gevraagd waar een mogelijke interventie volgens hen aan zou moeten voldoen. De medewerkers hebben hun antwoorden op post-its geschreven, waarbij ieder kenmerk op een aparte post-it is geschreven. Vervolgens is aan hen gevraagd om als groep te overleggen met als doel tot een rangschikking te komen van de belangrijkste kenmerken waar een interventie aan moet voldoen naar minder belangrijke kenmerken van een interventie. Zij hebben de post-its gerangschikt en op een whiteboard geplakt. Deze

rangschikking is gebruikt voor het analyseren van de geselecteerde interventies van deelvraag 2.

Bestaande interventies

Voor het beantwoorden van de tweede deelvraag is gebruikgemaakt van een systematische selectie van interventies. De interventies voor het ondersteunen van de seksuele ontwikkelingen zijn op verschillende manieren verzameld. Allereerst is er in de databank van jeugdinterventies van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) gezocht. Eerst zijn alle interventies met betrekking tot seksualiteit en seksueel overschrijdend gedrag geselecteerd. Deze lijst is vervolgens aangevuld met interventies over seksuele ontwikkeling uit de Richtlijn onderbouwing Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming (Maris et al., 2020).

In april 2023 zijn in de NJI-databank 327 interventies geïdentificeerd. Na het toevoegen van de criteria 'seksualiteit' en 'seksueel grensoverschrijdend gedrag' als onderwerpen van de interventies, bleven er 32 interventies over. Naast de interventies in de NJI-databank zijn er 48 interventies en 3 'handvatten voor advies en begeleiding in de jeugdhulp en jeugdbescherming' (vanaf nu: interventies) geïdentificeerd in de Richtlijn Seksuele Ontwikkeling. De 32 interventies van de NJI-databank en de 51 interventies van de Richtlijn zijn meegenomen voor een eerste screening. Na het verwijderen van duplicaten bleven er 68 interventies over. Deze interventies zijn meegenomen voor een tweede screening, waarin de volgende inclusie- en exclusiecriteria gebruikt zijn:

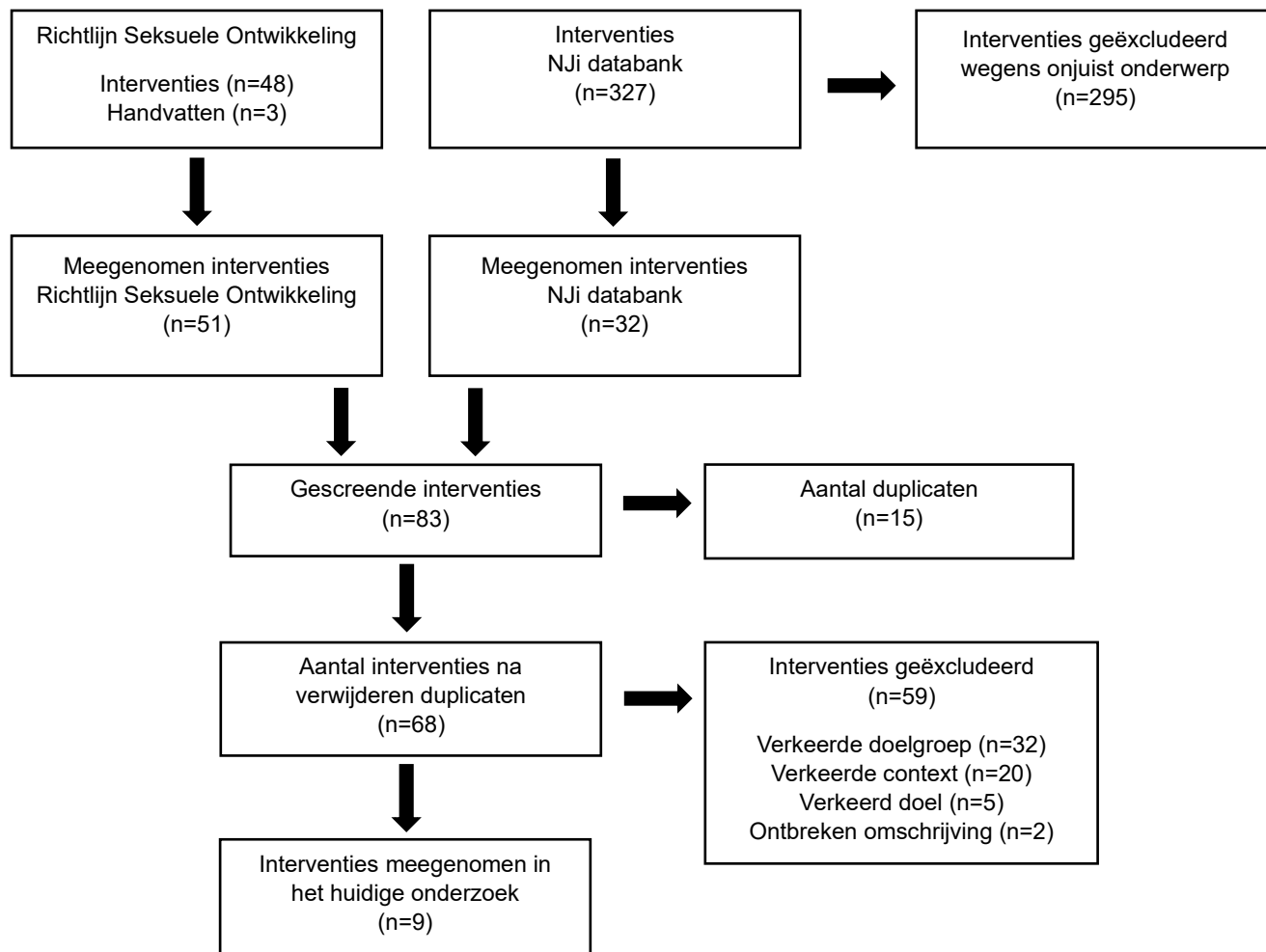
1. Enkel interventies die gericht zijn op zowel jongens als meisjes in de leeftijd van 12-18 jaar worden meegenomen. De woongroep van de zorgboerderij bestaat namelijk uit zowel jongens als meisjes. Veel van hen zijn nog niet volwassen, interventies die enkel voor volwassenen zijn worden daarom niet meegenomen.
2. Interventies die gericht zijn op jongeren met ADHD, autisme en/of een LVB worden meegenomen. Interventies die gericht zijn op jongeren met andere beperkingen of aandoeningen worden niet meegenomen, omdat deze interventies niet zullen aansluiten bij de jongeren van de woongroep van de zorgboerderij.

3. Interventies die niet gericht zijn op jongeren met een aandoening worden meegenomen. De reden hiervoor is dat er geen evidence-based interventies beschikbaar zijn voor jongeren met ADHD, autisme en/of een LVB.
4. Enkel interventies die uitgevoerd kunnen worden in een woon-instelling worden meegenomen. Interventies die in een schoolse setting of in een jeugd detentiecentrum worden ingezet, zijn voor het huidige onderzoek niet relevant.
5. Enkel interventies met een preventief doel worden meegenomen. Interventies die gericht zijn op het voorkomen van recidive worden niet meegenomen.

Op basis van deze tweede screening zijn 59 interventies geëxcludeerd. De overige 9 interventies zijn meegenomen voor een uitgebreidere analyse en worden in de resultatensectie beschreven. Het bovenstaande proces is ook beschreven in Figuur 1.

De lijst met geselecteerde interventies bestaat uit vijf evidence-based interventies en vier practice-based interventies. Evidence-based interventies worden ook wel evidence-based practice (EBP) genoemd. Het gaat hier om interventies die zijn ontwikkeld op basis van drie kennisbronnen, namelijk kennis uit wetenschappelijk onderzoek, praktijkkennis en ervaringen van hulpverleners, en ervaringen en voorkeuren van cliënten. Daarnaast is vanuit wetenschappelijk onderzoek bewezen dat de interventies effectief zijn. Interventies die practice-based zijn, zijn gebaseerd op één kennisbron, namelijk praktijkkennis en ervaringen van hulpverleners (Gorissen, 2017).

In de resultaten worden de interventies beschreven en beoordeeld aan de hand van hun aanpak, doel, doelgroep en onderbouwing en aan de hand van de resultaten van deelvraag 1, de behoeften van de begeleiders van de zorgboerderij. Per onderdeel zal beoordeeld worden of en in welke mate deze in de interventies aanwezig is. Informatie over de interventies is grotendeels gebaseerd op informatie vanuit het NJi, websites van de interventies zelf en websites die de interventies verkopen.

Figuur 1*Stroomdiagram selectie interventies***Resultaten****Opvattingen begeleiders**

In de twee focusgroepen werden verschillende kenmerken genoemd, maar er waren ook enkele overeenkomsten. Zo vonden de begeleiders van zowel Focusgroep 1 als Focusgroep 2 het belangrijk dat een interventie cliëntgebonden is en rekening houdt met verschillende doelgroepen, zowel qua leeftijd als qua ontwikkelingsniveau. Een andere overeenkomst was het belang dat gehecht werd aan aandacht voor moderne media, zoals het internet en sociale media. In Tabel 1 staan de vijf meest belangrijke kenmerken die per focusgroep zijn benoemd.

Tabel 1

Top 5 Belangrijkste Kenmerken waaraan een Interventie moet Voldoen volgens

Medewerkers van de Zorgboerderij

Rangschikking	Focusgroep 1	Focusgroep 2
1	Voorlichting: Voorlichting vanuit een professionele organisatie die ervaring heeft met de doelgroep.	^ Doelgroep: Doelgroep bundelen naar leeftijd en persoonlijke ontwikkeling; cliëntgebonden voorlichting; mogelijkheid tot 1-op-1 begeleiding waar nodig.
2	Grenzen: Leren over het aangeven van grenzen en met betrekking tot dit onderwerp ook sociale vaardigheden aanleren.	Betrokkenheid omgeving: In samenspraak met ouders en instanties.
3	^ Doelgroep: Onderscheid maken naar leeftijd/niveau van kennis over seksualiteit.	Reikwijdte: Deels ondersteuning voor de begeleiding en deels de jongeren zelf aan de slag laten gaan.
4	* Moderne media: Leren over het internet en de gevaren daarvan.	* Moderne media: Leren over sociale media met betrekking tot seksualiteit.
5	Laagdrempelig: Laagdrempelig, niet te zwaar maken.	Interactief: Interactief, met gebruik van beeldmateriaal.

Voorlichting

De begeleiders in een van de focusgroepen vonden het belangrijk dat de jongeren voorlichting krijgen van een professionele organisatie die ervaring heeft met de doelgroep. De begeleiding moet volgens hen wel betrokken zijn bij deze voorlichtingen. De andere groep vond het juist belangrijk dat de jongeren zelf ook aan de slag kunnen met een handvat of interventie.

Grenzen

De begeleiders in de focusgroepen gaven allemaal aan dat zij het belangrijk vinden dat de jongeren leren om hun grenzen aan te geven en deze bij anderen te herkennen. Slechts één van de twee groepen plaatste dit kenmerk in hun top vijf. In een van de groepen werd besproken dat het belangrijk is dat de jongeren duidelijk weten welk gedrag wel en niet acceptabel is en dat zij dit ook kunnen toepassen in hun dagelijks leven. In de andere

focusgroep werd aangegeven dat de jongeren de juiste sociale vaardigheden moeten leren, om te leren grenzen aan te geven en te herkennen. Ook wilden deze begeleiders graag dat de jongeren leren over seksualiteit binnen relaties.

Doelgroep

In beide focusgroepen kwam naar voren dat de groep jongeren waarmee de begeleiders werken erg varieert qua leeftijd en ontwikkelingsniveau. De begeleiders in beide focusgroepen gaven dan ook als een van de belangrijkste kenmerken van een interventie aan dat er rekening gehouden moet worden met verschillen in leeftijd en kennis over seksualiteit en dat de interventie afgestemd moet zijn op de jongere. In de focusgroepen werd daarbij ook aangegeven dat het nuttig kan zijn voor enkele jongeren om een-op-een voorlichting te krijgen, omdat hun kennis van seksualiteit en hun seksuele ontwikkeling afwijkt van die van de rest van de jongeren op de groep.

Aandacht voor moderne media

Beide groepen benoemden het belang van het internet en sociale media op de seksuele ontwikkeling van de jongeren. Zij gaven aan het belangrijk te vinden dat de jongeren leren over de gevaren van het internet en dat er bij de interventie aandacht is voor sociale media met betrekking tot seksualiteit.

Laagdrempelig

De begeleiders wilden graag dat de jongeren op een laagdrempelige manier kunnen leren over seksualiteit en hun seksuele ontwikkeling. Een van de groepen gaf hierbij als voorbeeld dat het voor de jongere groep fijn zou zijn als de voorlichting spelenderwijs wordt gegeven. De andere groep noemde als voorbeeld dat er tijdens een gesprek of voorlichting ruimte moet zijn voor humor, maar dat de ernst van het onderwerp wel moet worden ingezien. Zij zouden daarnaast graag willen dat een interventie of voorlichting een interactief karakter heeft. Ook het gebruikmaken van beeldmateriaal, zoals afbeeldingen of pictogrammen, werd hierbij genoemd. Een ander belangrijk punt dat door beide groepen genoemd werd, is dat de begeleiders zelf graag handvatten wilden hebben om op een

ongedwongen en natuurlijke manier met de jongeren over seksualiteit te praten en hen te ondersteunen in hun seksuele ontwikkeling.

Intensiteit

De interventies moesten volgens een van de groepen niet met een te hoge intensiteit gegeven worden, om de week zou volgens een van de begeleiders passend zijn. De andere groep benoemde dat het belangrijk is dat het systeem van de jongeren wordt meegenomen. Het was volgens deze groep belangrijk dat de interventies en voorlichtingen in samenspraak met ouders en belangrijke betrokken instanties van de jongeren worden uitgevoerd.

Belangrijke kenmerken van een interventie

Per focusgroep zijn de vijf belangrijkste kenmerken geselecteerd. Deze tien kenmerken zijn geanalyseerd op overeenkomsten en vervolgens gecombineerd tot een lijst van belangrijke kenmerken van een interventie. Deze lijst bestaat, vanwege enige overlap tussen de focusgroepen, uit acht kenmerken. Deze kenmerken staan op willekeurige volgorde, omdat de kenmerken enkel gerangschikt zijn. Het is daardoor niet mogelijk om een gewogen gemiddelde per kenmerk te berekenen en tot een gezamenlijke rangschikking te komen. De lijst met kenmerken is als volgt:

1. De interventie maakt gebruik van voorlichtingen van een of meerdere externe organisaties.
2. De interventie besteedt aandacht aan het aangeven, herkennen en/of respecteren van grenzen. De interventie leert de deelnemers hiertoe de juiste sociale vaardigheden.
3. De interventie is geschikt voor een gevarieerde doelgroep qua leeftijd en ontwikkelingsniveau (op seksueel gebied). De interventie biedt de mogelijkheid tot een-op-een begeleiding.
4. De interventie besteedt aandacht aan het internet en sociale media ten aanzien van seks en seksualiteit.
5. De interventie is laagdrempelig in te zetten.

6. Het systeem van de jongeren (bijvoorbeeld (pleeg)ouders en behandelaren) kunnen betrokken worden bij de onderwerpen die in de interventie behandeld worden.
7. De interventie geeft handvatten voor de begeleiders om de jongeren te ondersteunen. De interventie geeft aan de jongeren handvatten om zelf aan hun seksuele ontwikkeling te werken.
8. De interventie is interactief en maakt gebruik van beeldmateriaal.

Bestaande interventies

Van de negen geselecteerde interventies zijn er vijf evidence-based, deze interventies worden als eerste besproken. Vervolgens zullen de overige vier interventies, die alle vier practice-based zijn, besproken worden. Een uitgebreidere analyse, waarin de interventies aan de hiervoor genoemde acht kenmerken worden getoetst, staat beschreven in Bijlage B.

Sense.info

Sense.info is een evidence-based voorlichtingssite voor jongeren van 12-25 jaar die informatie geeft over relaties en seksualiteit. De interventie is in 2022 beoordeeld als 'Goed Onderbouwd' door de deelcommissie Jeugdgezondheidszorg, preventie en gezondheidsbevordering (*Sense.info | Nederlands Jeugdinstituut, 2022*). De interventie voldoet voor een deel aan de acht wensen van de begeleiders van de zorgboerderij. Zo wordt er aandacht besteed aan grenzen en grensoverschrijdend gedrag, worden er verschillende thema's met betrekking tot seks en sociale media of het internet besproken en wordt er gebruikgemaakt van plaatjes en video's (*Home, z.d.*). Daarnaast is de website ontwikkeld voor een brede doelgroep qua leeftijd. Echter zijn er ook enkele kenmerken waar *Sense.info* niet aan voldoet. Allereerst is de interventie niet gericht op jongeren met ADHD, autisme of een LVB. Daarnaast is de website voor jongeren vrij toegankelijk. Dit maakt het moeilijk om te monitoren waar de jongeren precies mee bezig zijn, wat het moeilijk maakt om het systeem bij de interventie te betrekken.

UP2U

UP2U is een evidence-based interventie in de vorm van een serious game, die ontwikkeld is voor jongeren van 15-19 jaar. UP2U is in 2019 als 'Goed onderbouwd' erkend door de deelcommissie Jeugdgezondheidszorg, preventie en gezondheidsbevordering (*UP2U | Nederlands Jeugdinstituut, 2019*). De interventie UP2U voldoet voor een groot deel aan de wensen van de begeleiders van de zorgboerderij. Er is in de interventie veel aandacht voor het aangeven en herkennen van grenzen. De interventie gebruikt hiervoor interactieve video's, waarbij de deelnemers invloed hebben op het verloop van het verhaal. Een ander belangrijk voordeel van de interventie is dat er, naast het oefenmateriaal voor de jongeren, een handleiding met handvatten voor de begeleiding is. In deze handleiding staan opdrachten, rollenspellen en discussievragen aan de hand waarvan de begeleiders met de jongeren in gesprek kunnen gaan. Enkele nadelen van UP2U zijn dat deze interventie ontwikkeld is voor een beperkte doelgroep qua leeftijd en dat er geen specifieke aandacht is voor jongeren met ADHD, autisme of een LVB.

Vlaggensysteem

Het Vlaggensysteem is een evidence-based interventie die gericht is op kinderen en jongeren van 0-18 jaar. Het Vlaggensysteem is in 2021 beoordeeld als 'Goed Onderbouwd' door de deelcommissie Maatschappelijke ondersteuning, participatie en veiligheid (*Vlaggensysteem | Nederlands Jeugdinstituut, 2021*). Ook het Vlaggensysteem voldoet grotendeels aan de wensen van de begeleiders van de zorgboerderij. Met het Vlaggensysteem kunnen begeleiders seksueel gedrag beoordelen en kunnen jongeren leren waar de grenzen liggen. Begeleiders kunnen vervolgens met de jongeren in gesprek gaan om verder over het gedrag te communiceren. Daarnaast is het mogelijk om werkvormen van de interventie te gebruiken om een voorlichting in groepsverband te geven. Het Vlaggensysteem maakt gebruik van beeldmateriaal in de vorm van tekeningen om de communicatie over seksueel gedrag te ondersteunen. Een belangrijk kenmerk waar de interventie niet volledig aan voldoet is de juiste doelgroep. De interventie kan ingezet worden bij een brede groep qua leeftijd, maar geeft geen extra informatie over jongeren met ADHD, autisme of een LVB. Daarnaast besteedt de interventie voor zover bekend geen specifieke

aandacht aan sociale media met betrekking tot seksualiteit.

Can You Fix It?

Can You Fix It? is een evidence-based interventie in de vorm van een serious game voor jongeren van 12-18 jaar. De interventie is in 2021 erkend als 'Goed Onderbouwd' door de deelcommissie Jeugdgezondheidszorg, preventie en gezondheidsbevordering (*Can you fix it? | Nederlands Jeugdinstituut, 2021*). De interventie voldoet voor een deel aan de wensen van de begeleiders van de zorgboerderij. Zo maakt Can You Fix It? gebruik van interactieve video's waarbij jongeren het verloop van het verhaal kunnen bepalen. In de video's is onder andere aandacht voor onderwerpen met betrekking tot seks op het internet, zoals porno, het doorsturen van naaktfoto's en online chatten (*Can You Fix It?, z.d.*). De video's hebben als doel om jongeren te leren hun grenzen aan te geven en die van anderen te respecteren. De interventie heeft echter ook enkele grote nadelen. Allereerst is er geen specifieke aandacht voor jongeren met ADHD, autisme of een LVB. Daarnaast is de interventie vrij toegankelijk op het internet, waardoor de jongeren zonder monitoring met de interventie bezig kunnen. Hierdoor is het moeilijk om het systeem van de jongere op de hoogte te houden van de besproken onderwerpen. Alleen wanneer de interventie gecombineerd wordt met de interventie 'Girls Talk' (voor meisjes) of 'Make a Move' (voor jongens), worden begeleiders bij de interventie betrokken.

BETTER-model

Het BETTER-model (Mick, 1969; Mick & Cohen, 2003, zoals besproken in Maris et al., 2020) is strikt gezien geen interventie. Er is gekozen om dit model mee te nemen in de analyse, omdat het model voldoet aan de inclusiecriteria en omdat het model kan worden ingezet met hetzelfde doel als de geselecteerde interventies, namelijk het ondersteunen van de seksualiteit van jongeren. Uit onderzoek met verpleegkundigen van geestelijke gezondheidszorg bleek dat dit model door zowel de verpleegkundigen als hun patiënten als positief en bruikbaar werd ervaren om seksualiteit bespreekbaar te maken (Quinn & Happell, 2013). Een nadeel van het model is dat er geen afgebakende doelgroep is vastgesteld, al wordt het model door de Richtlijn (Maris et al., 2020) wel beschreven als een handvat voor

advies en begeleiding in jeugdhulp en jeugdbescherming.

Het BETTER-model voldoet in beperkte mate aan de wensen van de begeleiders van de zorgboerderij. Het model biedt voornamelijk een handvat voor de begeleiders om met jongeren in gesprek te gaan over seksualiteit. Hierbij gaat het over seksualiteit in het algemeen, er wordt niet ingegaan op specifieke aspecten van seksualiteit, zoals het aangeven van grenzen of seks en het internet. Het model biedt geen handvatten of materialen voor de jongeren.

Lief, Lijf en Leven

De eerste practice-based interventie die geïncorporeerd is in dit onderzoek heet Lief, Lijf en Leven. De interventie is gericht op jongeren vanaf 12 jaar met een LVB (Maris et al., 2020) en maakt gebruik van informatieve video's, werkbladen en praatplaten over verschillende thema's die betrekking hebben op relaties en seksualiteit (*Lief, Lijf en Leven*, z.d.). Er is voor zover bekend geen onderzoek gedaan naar de interventie Lief, Lijf en Leven. Volgens de Quicksan van het NJi is onderzoek naar en doorontwikkeling van de interventie een van de vier criteria waar een interventie aan moet voldoen om geschikt te zijn voor een erkenningstraject (*Quicksan Interventie met Potentie | Nederlands Jeugdinstituut*, z.d.). Lief, Lijf en Leven voldoet hier niet aan. De andere drie criteria, een afgebakende doelgroep, specifieke doelen en een systematische aanpak zijn wel aanwezig en zijn ook beschreven. De interventie voldoet voor een groot deel aan de wensen van de begeleiders van de zorgboerderij. Zo is er aandacht voor het herkennen en aangeven van de eigen grenzen en voor internet en sociale media met betrekking tot seksualiteit. Zoals eerder aangegeven maakt de interventie daarnaast gebruik van verschillende soorten beeldmateriaal, dit materiaal kan gebruikt worden ter ondersteuning van communicatie over seksualiteit. De interventie is grotendeels gericht op de jongeren zelf, maar voor de begeleiders is er een introductiepakket waarin onder andere tips staan voor het aangaan van een gesprek met jongeren over seksualiteit. Een mogelijk nadeel van de interventie is dat er expliciet taalgebruik en expliciete beelden gebruikt worden, waardoor de interventie als minder laagdrempelig gezien kan worden in vergelijking met de andere interventies.

Praten Over Seks

Praten Over Seks is een practice-based interventie die bestaat uit twee boeken, namelijk een werkmap voor cliënten en een begeleidersboek. De interventie is gericht op jongeren en volwassenen vanaf 12 jaar met een LVB (Maris et al., 2020). Volgens de Quickscan van het NJi (*Quickscan Interventie met Potentie | Nederlands Jeugdinstituut, z.d.*) voldoet Praten Over Seks niet aan het criterium van onderzoek en doorontwikkeling. De andere criteria, namelijk een afgebakende doelgroep, specifieke doelen en een systematische aanpak, zijn wel in grote lijnen aanwezig. Praten Over Seks voldoet deels aan de wensen van de begeleiders van de zorgboerderij. Het boek besteedt namelijk aandacht aan het herkennen en aangeven van grenzen en gebruikt onder andere foto's om communicatie over seksualiteit te ondersteunen. Daarnaast richt de interventie zich op zowel de jongere zelf als op de begeleiders. Het boek is geschreven in een voor de doelgroep begrijpelijke taal (Van Doorn & Janssen, 2008), waardoor het makkelijk toe te passen is. Een nadeel van de interventie is dat deze bedoeld is voor een-op-een gebruik en daardoor wellicht moeilijk toe te passen is in groepsverband. Wel kan deze interventie gebruikt worden voor die jongeren waarvoor de begeleiders een-op-een begeleiding nodig achten. Het is niet duidelijk of er in de interventie aandacht is voor internet en sociale media.

Seks@relaties.kom

Het boek Seks@relaties.kom is een practice-based interventie die gericht is op jongeren en volwassenen vanaf 12 jaar met een verstandelijke beperking en hun ouders of begeleiders (Maris et al., 2020). Naar het boek is weinig onderzoek gedaan. Uit onderzoek van Techel & Van Hove (2011) bleek dat mensen met een verstandelijke beperking de dia's van het boek bruikbaar vonden. Het boek voldoet hiermee echter nog niet aan het criterium onderzoek en doorontwikkeling van de Quickscan van het NJi (*Quickscan Interventie met Potentie | Nederlands Jeugdinstituut, z.d.*). Aan de overige criteria (een afgebakende doelgroep, specifieke doelen en een systematische aanpak) lijkt wel grotendeels voldaan. De interventie voldoet voor een deel aan de wensen van de begeleiders van de zorgboerderij. Zo richt de interventie zich op de begeleiders, maar zijn er ook materialen voor de jongeren.

Deze materialen bestaan onder andere uit foto's ter ondersteuning van de communicatie over seksualiteit. Het boek geeft daarnaast handvatten over welke onderwerpen beter een-op-een besproken kunnen worden en welke onderwerpen in een groepssetting besproken kunnen worden. In de boeken worden verschillende onderwerpen besproken die betrekking hebben op seksualiteit, zoals seksuele gevoelens en lichamelijke veranderingen (Cayenberghe, z.d.). Het is niet duidelijk of er in het boek ook aandacht is voor het internet of sociale media met betrekking tot seksualiteit. Als dit wel wordt besproken, gaat het waarschijnlijk deels om gedateerde informatie, omdat het boek in 2005 geschreven is.

Seks@autisme.kom

Het boek *Seks@autisme.kom* is een practice-based interventie die gericht is op jongeren en volwassenen vanaf 12 jaar met autisme en hun begeleiders (Maris et al., 2020). Naar het boek *Seks@autisme* is geen onderzoek gedaan. Ook dit boek voldoet dus niet aan het criterium onderzoek en doorontwikkeling van de Quicksan van het NJi (*Quicksan Interventie met Potentie | Nederlands Jeugdinstituut, z.d.*). Aan de overige drie criteria (een afgebakende doelgroep, specifieke doelen en een systematische aanpak) lijkt wel grotendeels voldaan. De voor- en nadelen van *Seks@autisme.kom* komen vrijwel volledig overeen met die van *Seks@relaties.kom*. Ook deze interventie richt zich met name op de begeleiders, maar bevat ook materiaal, zoals foto's en tekeningen, voor de jongeren om de communicatie te ondersteunen. Het boek bespreekt onderwerpen als seksuele gevoelens en lichamelijke veranderingen (*Seks@autisme.kom - werkboek, z.d.*). Ook voor dit boek, dat geschreven is in 2006, geldt dat informatie over het internet en sociale media, indien aanwezig, gedateerd zal zijn.

Discussie

In het huidige onderzoek is gezocht naar een antwoord op de vraag: 'Welke bestaande interventies zijn het meest passend om op een effectieve manier bij te dragen aan de seksuele ontwikkeling van de jongeren van de zorgboerderij?'. Deze vraag is opgesplitst

in twee deelvragen, die eerst los van elkaar beantwoord zullen worden, voordat er een antwoord wordt gegeven op de hoofdvraag.

De eerste deelvraag 'Aan welke kenmerken vinden begeleiders van de zorgboerderij dat een interventie moet voldoen?' is beantwoord aan de hand van twee focusgroepen met in totaal 5 medewerkers. De wensen van de medewerkers hebben betrekking op zowel de inhoud als de vormgeving van de interventies. De medewerkers benoemen dat zij graag voorlichtingen willen van externe organisaties. Ook willen ze dat de interventie aandacht heeft voor het aangeven van grenzen en dat de interventie toe te passen is voor een gevarieerde doelgroep. De begeleiders geven verder aan dat een interventie moet ingaan op het internet en sociale media met betrekking tot seksualiteit, dat de interventie laagdrempelig moet zijn en dat het systeem van de jongeren betrokken moet kunnen worden. Tot slot geven zij aan dat een interventie zowel handvatten voor de begeleiders als voor de jongeren moet bevatten en dat de interventie een interactief karakter moet hebben.

Voor het beantwoorden van de tweede deelvraag 'Wat zijn bestaande interventies om de seksuele ontwikkeling van jongeren uit de doelgroep te ondersteunen?' is een systematische zoekslag uitgevoerd in de NJi database. Daarnaast zijn er interventies meegenomen in de selectieprocedure die genoemd zijn in de Richtlijn onderbouwing Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming (Maris et al., 2020). In deze procedure zijn interventies geselecteerd die voldoen aan de criteria met betrekking tot de context, de doelgroep en het doel van de interventie. Uiteindelijk zijn negen interventies meegenomen in de analyse: Sense.info; het Vlaggensysteem; UP2U; Can You Fix It?; BETTER-model; Lief, Lijf en Leven; Praten Over Seks; Seks@relaties.kom; en Seks@autisme.kom.

Door de geselecteerde interventies uit de tweede deelvraag te beoordelen aan de hand van de resultaten van de eerste deelvraag, kan een antwoord geformuleerd worden op de hoofdvraag van het onderzoek. Geen van de geselecteerde interventies voldoet aan alle kenmerken die door de begeleiders van de zorgboerderij worden genoemd. De drie interventies die kwantitatief gezien aan de meeste kenmerken voldoen, zijn UP2U, het

Vlaggensysteem en Lief, Lijf en Leven. Deze interventies hebben alle drie aandacht voor het herkennen van grenzen. Ook is het bij alle drie de interventies mogelijk om het systeem van de jongere te betrekken en alle drie geven ze handvatten voor zowel de begeleiders als voor de jongeren. De interventies maken gebruik van beeldmateriaal zoals video's en platen om interactie en betrokkenheid van de jongeren te stimuleren. UP2U en Lief, Lijf en Leven bespreken daarnaast sociale media met betrekking tot seksualiteit en het Vlaggensysteem bevat voorlichtingen die aan de jongeren gegeven kunnen worden.

Echter, deze interventies voldoen niet aan alle kenmerken die in de focusgroepen werden benoemd. Het nadeel van UP2U en het Vlaggensysteem is dat deze interventies zich tot een beperkte doelgroep richten, waarbij er geen rekening wordt gehouden met jongeren met ADHD, autisme of een LVB. De begeleiders van de zorgboerderij gaven aan het erg belangrijk te vinden dat een interventie passend is voor de verschillende doelgroepen op de zorgboerderij. Lief, Lijf en Leven is specifiek toegespitst op jongeren met een LVB en kan daarom voor deze doelgroep worden toegepast. Er is echter geen onderzoek gedaan naar deze interventie, dus het is niet duidelijk of deze effectief is. Een ander mogelijk nadeel van deze interventie is dat er gebruik wordt gemaakt van expliciete beelden en expliciete taal, wat er mogelijk voor zorgt dat deze interventie door de jongeren als minder laagdrempelig wordt gezien.

Op basis van het bovenstaande is het de zorgboerderij aan te bevelen om een combinatie van interventies te implementeren. Een evidence-based interventie die toegespitst is op een qua leeftijd brede doelgroep, zonder focus op ADHD, autisme of een LVB, kan gecombineerd worden met een of meerdere practice-based interventies die per doelgroep verschillen. Zo zou het Vlaggensysteem gecombineerd kunnen worden met de interventie Lief, Lijf en Leven. Een belangrijk voordeel van het Vlaggensysteem ten opzichte van UP2U is dat het Vlaggensysteem ontwikkeld is voor een bredere doelgroep qua leeftijd, waardoor het Vlaggensysteem beter in te zetten is op de woongroep. Bij het Vlaggensysteem kan daarnaast het systeem van de jongere betrokken worden, dit is bij de interventies Sense.info en Can You Fix It? niet het geval. Het Vlaggensysteem is verder te

verkiezen boven het BETTER-model, omdat het Vlaggensysteem specifiek voor jongeren is ontwikkeld en ondersteunende materialen bevat. Andere voordelen van het Vlaggensysteem zijn dat deze gebruikmaakt van een voorgeschreven voorlichting en dat het een laagdrempelige manier biedt om met de jongeren in gesprek te gaan over seksueel gedrag. Twee nadelen van de interventie zijn feit dat deze zich niet specifiek richt op jongeren met een LVB en geen uitleg geeft over sociale media. Deze twee nadelen kunnen echter worden opgevangen door de interventie Lief, Lijf en Leven, die wel aandacht besteedt aan deze twee kenmerken. Op deze manier zou het Vlaggensysteem bijvoorbeeld ook gecombineerd kunnen worden met de interventies Praten Over Seks, Seks@relaties.com en/of Seks@autisme.com.

Wanneer er meerdere interventies ingezet worden, kunnen deze gecombineerd worden tot één aanpak. Het Vlaggensysteem kan door de begeleiders ingezet worden op ieder moment waarop zij dat nodig achten. De interventie raadt aan om jongeren vanaf 12 jaar kennis te laten maken met de interventie en de inhoud ervan via de aangeboden werkvormen. Deze werkvormen kunnen wekelijks of om de week aangeboden worden. Hier kan in groepsverband ingegaan worden op het herkennen van grenzen en op de vlaggen, die een belangrijk onderdeel vormen van de interventie. Ook kunnen de jongeren tijdens deze bijeenkomst in gesprek gaan over de tekeningen die situaties schetsen waarin seksueel gedrag plaatsvindt. Deze tekeningen kunnen op een later moment in een een-op-een gesprek opnieuw besproken worden wanneer een bepaald onderwerp bij een van de jongeren speelt of wanneer er extra uitleg nodig is.

De vier geselecteerde practice-based interventies die met het Vlaggensysteem gecombineerd kunnen worden, geven onder meer uitleg over hoe de begeleiders met de jongeren met autisme en/of een LVB het gesprek aan kunnen gaan over seksualiteit. Deze informatie kunnen de begeleiders meenemen wanneer zij aan de hand van het Vlaggensysteem met de jongeren in gesprek gaan. Verder kunnen materialen die door deze practice-based interventies geboden worden, zoals video's, foto's en werkbladen, als ondersteuning gebruikt worden om de besproken onderwerpen voor de jongeren duidelijker

te maken. Door twee of meerdere interventies te combineren, wordt er zo veel mogelijk voldaan aan de wensen van medewerkers de zorgboerderij. Op deze manier wordt er daarnaast aandacht besteed aan de beperkte kennis en specifieke moeilijkheden die de jongeren op de zorgboerderij mogelijk ervaren (e.g. Maris et al., 2020; Jahoda & Pownall, 2014; Hancock et al., 2017). Wanneer de jongeren meer kennis hebben over hun seksuele ontwikkeling en hier vaker op een positieve manier mee bezig zijn, zal dit bijdragen aan hun seksuele gezondheid (World Health Organization: WHO, 2019).

Het huidige onderzoek kent enkele methodologische beperkingen. In het onderzoek zijn negen interventies meegenomen uit een lijst van 83 interventies voor seksualiteit en seksuele ontwikkeling. Wegens de haalbaarheid van het onderzoek is er voor gekozen enkel deze interventies mee te nemen, maar de lijst van 83 interventies is niet-uitputtend. Van Kammen & Vijlbrief (2022) geven een lijst die deels overeenkomt met de in dit onderzoek toegepaste lijst, maar die ook interventies bevat die niet in dit onderzoek zijn meegenomen. Daarnaast zijn interventies die zich richten op recidive niet meegenomen in dit onderzoek, omdat deze niet voor de gehele groep relevant zijn. Echter is het mogelijk dat een van deze interventies voor enkele van de jongeren wel gepast is. Ook interventies die plaatsvinden in een schoolse setting zijn niet meegenomen in dit onderzoek, omdat deze vaak bestaan uit een lespakket dat in een klaslokaal uitgevoerd wordt. Het is echter mogelijk dat een van deze interventies aangepast zou kunnen worden en dan alsnog passend zou zijn voor de zorgboerderij.

De uitvoering van de focusgroepen vormt een tweede beperking. Niet alle begeleiders van de zorgboerderij hebben deelgenomen aan de focusgroepen, hierdoor zijn enkele belangrijke of afwijkende perspectieven mogelijk verloren gegaan. Waren deze perspectieven wel meegenomen, dan had dit invloed kunnen hebben op de resultaten van het onderzoek. Daarnaast is er tijdens de focusgroepen gebruikgemaakt van een zelfontwikkeld instrument. Van dit instrument zijn de validiteit en betrouwbaarheid niet onderzocht. Ook dit heeft mogelijk invloed gehad op de resultaten. Het is namelijk mogelijk dat de manier waarop de focusgroepen zijn opgezet en de specifieke vragen die gesteld zijn,

invloed hebben gehad op de antwoorden die door de deelnemers gegeven zijn. Met een andere opzet van de focusgroepen of een andere formulering van de vragen hadden de antwoorden en daarmee de resultaten anders kunnen zijn.

Ten slotte zijn vanwege de haalbaarheid van het huidige onderzoek de opvattingen en meningen van de jongeren op de woongroep van de zorgboerderij niet meegenomen. De meningen van de jongeren zijn echter wel van groot belang, omdat zij uiteindelijk baat moeten hebben bij de interventies. In vervolgonderzoek kan daarom gekeken worden naar de behoeften van de jongeren. De opvattingen van de begeleiders en de jongeren kunnen dan vergeleken worden om vervolgens de interventies te analyseren. Daarnaast zou vervolgonderzoek dieper kunnen ingaan op een of enkele van de interventies door deze te implementeren en de meningen van de jongeren over en de effecten van de interventies te meten. Deze meningen en effecten kunnen ook per jongere gemonitord worden. Dit kan bijvoorbeeld gedaan worden door voor iedere jongere specifieke doelen met betrekking tot zijn of haar seksuele ontwikkeling op te stellen of door regelmatig aan de jongere te vragen hoe zij de interventie zelf ervaren. Op deze manier kunnen de interventies nog meer afgestemd worden op de jongeren, zodat zij de interventies zo optimaal mogelijk kunnen benutten en het doel van de interventies bereikt kan worden: dat de jongeren een gezonde seksuele ontwikkeling kunnen doormaken.

Literatuur

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. Washington, DC: Author
- Apriyanti, D., & Ayu, M. (2020). Think-Pair-Share: Engaging Students in Speaking Activities in Classroom. *Journal of English Language Teaching and Learning*, 1(1), 13-19.
- Bailey, J. V., Murray, E., Rait, G., Mercer, C. H., Morris, R. W., Peacock, R., Cassell, J., & Nazareth, I. (2012). Computer-based interventions for sexual health promotion: systematic review and meta-analyses. *International Journal of STD & AIDS*, 23(6), 408–413. <https://doi.org/10.1258/ijsa.2011.011221>
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action; A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall
- Bartholomew, L.K., Markham, C.M., Ruiter, R.A.C., Fernández, M.E., Kok, G. & Parcel, G.S. (2016) Planning health promotion programs. An Intervention Mapping approach. Jossey-Bass.
- Bouman, M.P.A. (1999). *The Turtle and the Peacock; Collaboration for prosocial change: the entertainment-education strategy on television*. Published Thesis, University of Wageningen.
- Bull, S. S., Levine, D. K., Black, S. R., Schmiege, S. J., & Santelli, J. (2012). Social media-delivered sexual health intervention: a cluster randomized controlled trial. *American journal of preventive medicine*, 43(5), 467–474. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2012.07.022>
- Can you fix it? | Nederlands Jeugdinstituut*, (2021, 25 november). <https://www.nji.nl/interventies/can-you-fix-it>
- Can You Fix It?* (z.d). Can You Fix It. <https://canyoufixit.sense.info/#/app/front-page>
- Cayenberghs, R. (z.d.) Seks@relaties.kom! Werkboek voor mensen met een verstandelijke beperking. Deel 1 Seksualiteit. www.tijdschriftvoorpsychiatrie.nl. https://www.tijdschriftvoorpsychiatrie.nl/nl/artikelen/article/50-5589_Seks-relaties-kom-Werkboek-voor-mensen-met-een-verstandelijke-beperking-Deel-1-Seksualiteit

- Commissie-Samson, R. (2012). Omringd door zorg, toch niet veilig. Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden.
- DeSmet, A., Van Ryckeghem, D., Compernelle, S., Baranowski, T., Thompson, D., Crombez, G., ... & De Bourdeaudhuij, I. (2014). A meta-analysis of serious digital games for healthy lifestyle promotion. *Preventive medicine*, 69, 95-107.
- Efrati, Y & Gola, M. (2019). Adolescents' compulsive sexual behavior: The role of parental competence, parents' psychopathology, and quality of parents-child communication about sex. *Journal of Behavioral Addictions*, 8(3), 420-431.
<https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1556/2006.8.2019.33>
- Flory, K., Molina, B. S., Pelham, Jr, W. E., Gnagy, E., & Smith, B. (2006). Childhood ADHD predicts risky sexual behavior in young adulthood. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 35(4), 571-577.
- Franck, T., Frans, E., & Van Decraen, E. (Eds.). (2011). *Over de grens? Seksueel opvoeden met het vlaggensysteem: gids voor ouders*. Sensoa.
- Frans, E. (2010). Seksueel gedrag van kinderen bespreekbaar stellen. Het Vlaggensysteem als pedagogische interventie. *Lief en Leed*, 4, 118-122.
- Frans, E., & Franck, T. (2017). *Sensoa Vlaggensysteem: Set: boek en kaartenset in opbergmap*. Maklu.
- Geisen, E. & Burger, S.M. (2018). *De Relatie tussen Blootstelling aan Seksueel Getinte Media en Seksueel Gedrag van Adolescenten: Moderatie van Geslacht en Opleidingsniveau* (Bachelor's thesis)
- Gorissen, W. (red.) (2017). Samen lerend doen wat werkt. Een nieuwe kijk op evidence based practice in zorg en welzijn voor jeugdigen en gezinnen. Eindrapport denktank 'Evidence-based practice in de jeugdhulp'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut
- Grietens, H., Vanderfaeillie, J., & Maes, B. (2020). *Handboek jeugdhulpverlening*. Acco.
- Hancock, G. I. P., Stokes, M. A., & Mesibov, G. B. (2017). Socio-sexual functioning in autism spectrum disorder: A systematic review and meta-analyses of existing literature.

Autism Research, 10(11), 1823-1833.

<https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1002/aur.1831>

Home. (z.d.) Sense.info. <https://sense.info/nl>

Jahoda, A., & Pownall, J. (2014). Sexual Understanding, Sources of Information and Social Networks; the Reports of Young People with Intellectual Disabilities and Their Non-Disabled Peers. *Journal of Intellectual Disability Research*, 58(5), 430-441.

Kaddoura, M. (2013). Think pair share: A teaching learning strategy to enhance students' critical thinking. *Educational Research Quarterly*, 36(4), 3-24.

Lief, Lijf en Leven. (z.d.). <https://www.lieflijfenleven.nl/>

Loving, T. J., & Slatcher, R. B. (2013). Romantic relationships and health.

Manning, W. D. Longmore, M. A., Copp, J., & Giordano, P. C. (2014). The Complexities of Adolescent Dating and Sexual Relationships: Fluidity, Meaning(s), and Implications for Young Adults' Well-Being. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 144, 53-69.

Maris, S., Vink, R., Deurloo, J., Oud, B., Lijster-van Kampen, G.D., & Kuyper, A. (2020). Richtlijn onderbouwing Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming.

McAlister, A. L., Perry, C. L., & Parcel, G. S. (2008). How individuals, environments, and health behaviors interact. *Health Behavior*, 169, 169-188.

Meier, A., & Allen, G. (2009). Romantic Relationships from Adolescence to Young Adulthood: Evidence from the National Longitudinal Study of Adolescent Health. *The Sociological quarterly*, 50(2), 308–335. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.2009.01142.x>

Mick, J. M. (1969). Using the BETTER model to assess sexuality. *Number 1/February 2004*, 8(1), 84-86.

Petty, R.E. & Cacioppo, J.T. (1986). The Elaboration Likelihood Model of Persuasion. *Advances in Experimental Social Psychology*, 19, pp. 123-205.

Pollack, B. (2017). *Social group membership and risk-taking behaviors among college students with ADHD symptoms* (Doctoral dissertation, Lehigh University).

- Pollack, B., DuPaul, G. J., Weysandt, L. L., & Anastopoulos, A. D. (2018). Social Group Membership and Risk-Taking Behaviors among College Students with ADHD Symptoms. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 31(4), 367-382.
- Price, M. N., & Hyde, J. S. (2009). When Two Isn't Better than One: Predictors of Early Sexual Activity in Adolescence Using a Cumulative Risk Model. *Journal of Youth and Adolescence*, 38(8), 1059-1071.
- Quickscan Interventie met Potentie | Nederlands Jeugdinstituut. (z.d.).
<https://www.nji.nl/interventies/quickscan-interventie-met-potentie>
- Quinn, C., & Happell, B. (2013). Talking about sexuality with consumers of mental health services. *Perspectives in psychiatric care*, 49(1), 13-20.
- Seks@autisme.kom : een programma voor relationele en seksuele vorming voor jongeren en volwassenen met autisme. Deel 1, Seksualiteit. (z.d.). Gent.
https://gent.bibliotheek.be/catalogus/hans-hellemans/seksautismekom-een-programma-voor-relationele-en-seksuele-vorming-voor-jongeren-en-volwassenen/library-marc-vlacc_10347898
- Seks@autisme.kom - werkboek. (z.d.). Sensoa.
<https://www.sensoa.be/materiaal/seksautismekom-werkboek>
- Seks@relaties.kom – werkboek. (z.d.). Sensoa.
<https://www.sensoa.be/materiaal/seksrelatieskom-werkboek>
- Sense.info | Nederlands Jeugdinstituut. (2022, 14 april).
<https://www.nji.nl/interventies/senseinfo>
- Soldati, L., Bianchi-Demicheli, F., Schockaert, P., Köhl, J., Bolmont, M., Hasler, R., & Perroud, N. (2020). Sexual function, sexual dysfunctions, and ADHD: A systematic literature Review. *Journal of Sexual Medicine*, 17(9), 1653-1664.
<https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1016/j.jsxm.2020.03.019>
- Swanton, R., Allom, V., & Mullan, B. (2015). A meta-analysis of the effect of new-media interventions on sexual-health behaviours. *Sexually transmitted infections*, 91(1), 14-20. <https://doi.org/10.1136/sextrans-2014-051743>

- Techel, V., & Van Hove, G. (2011). *Relationeel-seksuele vorming aan mensen met een verstandelijke beperking*.
- UP2U | Nederlands Jeugdinstituut. (2019, 16 december). <https://nji.nl/interventies/up2u>
- Van Doorn, P., & Janssen, A. (2008). *Praten over seks: methode voor het ondersteunen van mensen met een verstandelijke beperking bij hun seksuele ontwikkeling*.
- Van Kammen, L. S., & Vijlbrief, A. (2022). Bespreekbaar maken van seksualiteit in de zorg. Rutgers. Retrieved May 20, 2023, from <https://rutgers.nl/wp-content/uploads/2023/04/Bespreekbaar-maken-seksualiteit-onderzoek-Rutgers.pdf>
- Vlaggensysteem | Nederlands Jeugdinstituut. (2021, 17 juni). <https://www.nji.nl/interventies/vlaggensysteem>
- Wagemaker, E., Huizenga, H. M., Dekkers, T. J., Collot d'Escury-Koenigs, A. L., Salemink, E., & Bexkens, A. (2020). When do those “risk-taking adolescents” take risks? The combined effects of risk encouragement by peers, mild-to-borderline intellectual disability and sex. *Journal of abnormal child psychology*, 48, 573-587.
- Weis, R. (2020). *Introduction to Abnormal Child and Adolescent Psychology* (4de editie). SAGE Publications.
- Werbach, K., Hunter, D., & Dixon, W. (2012). *For the win: How game thinking can revolutionize your business* (Vol. 1). Philadelphia: Wharton digital press.
- WHO, S. (2006). Defining sexual health: Report of a technical consultation on sexual health, 28–31 January 2002. *World Health Organization Geneva*, 28-31.
- Widman, L., Choukas-Bradley, S., Noar, S.M., Nesi, J., & Garrett, K. (2016). Parent adolescent sexual communication and adolescent safer sex behavior: A meta analysis. *JAMA pediatrics*, 170(1), 52-61.
- World Health Organisation: WHO. (2019). Sexual health. www.who.int. https://www.who.int/health-topics/sexual-health#tab=tab_2
- Yao, M. Z., Mahood, C., & Linz, D. (2010). Sexual priming, gender stereotyping, and likelihood to sexually harass: Examining the cognitive effects of playing a sexually explicit video game. *Sex toles*, 62, 77-88.

Bijlage A

Leidraad Focusgroepen

Begin focusgroepen

- Vraag 1 (Inleidende vraag):
Op welke manier merken jullie dat de jongeren van de woongroep bezig zijn met hun seksualiteit?
- Vraag 2 (Inleidende vraag):
Hoe gaan jullie om met het onderwerp seksualiteit bij de jongeren?
- Vraag 3 (Transitvraag):
Welke problemen ervaren jullie in de ondersteuning van de seksualiteit van de jongeren?

Kern focusgroepen (Think-Pair-Share)

Uitleg van de Think-Pair-Share Methode.

- Vraag 4 (Sleutelvraag):
Stel dat er op de zorgboerderij een richtlijn komt over hoe om te gaan met de seksuele ontwikkeling van de jongeren, waar moet deze richtlijn in ieder geval aan voldoen? Wat is er volgens jullie nodig om de seksualiteit van de jongeren beter te kunnen ondersteunen?
- Vraag 5 (Opdracht):
Kunnen jullie de genoemde aspecten ranken op belang?
- Vraag 6 (Na rangschikking):
Moet er nog iets aan de rangschikking worden toegevoegd?

Afsluiting

- Vraag 7 (besluitende vraag):
Hebben we nog iets over het hoofd gezien wat relevant is met betrekking tot het besproken onderwerp?

Bijlage B

Analyse Interventies

Tabel B1

Overzicht Evidence-Based Interventies

Interventie	Sense.info ¹²³	UP2U ⁴⁵	Vlaggensysteem ⁶⁷	Can You Fix It? ⁸⁹¹⁰	BETTER-model ¹¹
Doelgroep	Jongeren en jongvolwassenen van 12-25 jaar.	Jongeren van 15-19 jaar.	Kinderen en jongeren van 0-18 jaar.	Jongeren van 12-18 jaar.	Niet vastgesteld.
Doel	Het verbeteren van de seksuele gezondheid van jongeren.	Het bespreekbaar maken van seksueel grensoverschrijdend gedrag en het aanreiken van handelingsalternatieven.	Het stimuleren van gezond seksueel gedrag en het ondersteunen van professionals in het bespreken van seksualiteit.	Grensoverschrijdend gedrag onder jongeren verminderen.	Een uitgangspunt bieden voor het bespreekbaar maken van seksualiteit in de begeleiding van jeugdigen.
Aanpak	Sense.info is een voorlichtingssite met informatie over seksualiteit en relaties. Hiervoor wordt onder andere gebruikgemaakt van video's, games en podcasts.	UP2U bestaat uit drie interactieve dramalijnen. In deze dramalijnen komen zes hoofdpersonages terecht in drie verschillende scenario's waar sprake is van seksueel grensoverschrijdend gedrag. De deelnemers kunnen verschillende handelingsalternatieven kiezen en zien vervolgens wat de consequenties hiervan zijn.	Begeleiders worden getraind om Het Vlaggensysteem te gebruiken. Tijdens de training leren zij om aan de hand van een normatieve lijst met gedragingen per leeftijdscategorie seksueel gedrag van de jongeren te beoordelen met een bepaalde kleur vlag.	'Can You Fix It?' is een serious game waarin jongeren video's te zien krijgen over situaties die te maken hebben met relaties en seksualiteit. Jongeren krijgen tijdens de video's de mogelijkheid om voor de personages bepaalde keuzes te maken. Op deze keuzes krijgen zij vervolgens feedback.	Het BETTER-model is geen interventie, maar een handvat voor begeleiders om met jongeren het gesprek aan te gaan. De letters in het model staan voor de volgende handelingen: B = bring up E = explain T = tell T = time E = educate R = record

¹ Maris, S., Vink, R., Deurloo, J., Oud, B., Lijster-van Kampen, G.D., & Kuyper, A. (2020). Richtlijn onderbouwing Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming.

² Sense.info | Nederlands Jeugdinstuut. (2022, 14 april). <https://www.nji.nl/interventies/senseinfo>

³ Home. (z.d.) Sense.info. <https://sense.info/nl>

⁴ Maris, S., Vink, R., Deurloo, J., Oud, B., Lijster-van Kampen, G.D., & Kuyper, A. (2020). Richtlijn onderbouwing Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming.

⁵ UP2U | Nederlands Jeugdinstuut. (2019, 16 december). <https://nji.nl/interventies/up2u>

⁶ Maris, S., Vink, R., Deurloo, J., Oud, B., Lijster-van Kampen, G.D., & Kuyper, A. (2020). Richtlijn onderbouwing Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming.

⁷ Vlaggensysteem | Nederlands Jeugdinstuut. (2021, 17 juni). <https://www.nji.nl/interventies/vlaggensysteem>

⁸ Maris, S., Vink, R., Deurloo, J., Oud, B., Lijster-van Kampen, G.D., & Kuyper, A. (2020). Richtlijn onderbouwing Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming.

⁹ Can you fix it? | Nederlands Jeugdinstuut, (2021, 25 november). <https://www.nji.nl/interventies/can-you-fix-it>

¹⁰ Can You Fix It? (z.d). Can You Fix It. <https://canyoufixit.sense.info/#/app/front-page>

¹¹ Maris, S., Vink, R., Deurloo, J., Oud, B., Lijster-van Kampen, G.D., & Kuyper, A. (2020). Richtlijn onderbouwing Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming.

Onderbouwing	<p>Erkend als 'Goed Onderbouwd' in april 2022 door deelcommissie Jeugdgezondheidszorg, preventie en gezondheidsbevordering.</p> <p>De website is grotendeels ontwikkeld op basis van de stappen van Intervention Mapping (Bartholomew et al., 2016). Er is gekozen om de interventie als website op te zetten, omdat uit onderzoek is gebleken dat nieuwe media, zoals websites, een positief effect kunnen hebben op verschillende aspecten van seksueel gedrag (Bailey et al., 2012). Bijvoorbeeld op condoomgebruik, maar ook op kennis en zelfeffectiviteit (Swanton et al., 2015). Er zijn verschillende werkzame elementen van Sense.info. Bijvoorbeeld de aansluiting bij de belevingswereld van jongeren, onder andere door ervaringsverhalen. Ook het gebruik van infotainmenttechnieken is een werkzaam element van de website. Infotainmenttechnieken zijn technieken om informatie op een amuserende manier presenteren. Tot slot wordt de grote afwisseling in vorm, zoals teksten, animaties, veelgestelde vragen en serious games, gezien als een werkzame element van de website.</p>	<p>Erkend als 'Goed Onderbouwd' in december 2019 door deelcommissie Jeugdgezondheidszorg, preventie en gezondheidsbevordering.</p> <p>UP2U gebruikt verschillende onderzochte modellen, zoals Social Modelling (Bandura, 1986), Elaboration Likelihood Model (Petty & Cacioppo, 1986) en Entertainment Education (Bouman, 1999). Enkele belangrijke werkzame elementen van de interventie zijn de veilige setting die gecreëerd wordt, het plaatsvervangende leren en de handleiding die uitleg geeft voor nabesprekingen.</p>	<p>Erkend als 'Goed Onderbouwd' in juni 2021 door deelcommissie Maatschappelijke ondersteuning, participatie en veiligheid.</p> <p>De interventie is gericht op factoren die het risico op het meemaken van seksueel grensoverschrijdend gedrag vergroten. Een gebrek aan vaardigheden en kennis bij kinderen en jongeren om seksueel gedrag te beoordelen en te bespreken is een van deze factoren (Franck et al., 2011). De interventie helpt kinderen en jongeren om te leren welk seksueel gedrag wel en niet gepast is, hoe zij over seksualiteit kunnen praten en hoe zij hun eigen grenzen kunnen aangeven. Andere factoren hebben betrekking op de professionele opvoeders, namelijk een gebrek aan kennis over de seksualiteitsontwikkeling (Frans & Franck, 2017), het niet adequaat kunnen beoordelen van seksueel gedrag (Frans, 2010) en handelingsverlegenheid (Commissie Samson, 2010). Het Vlaggensysteem ondersteunt professionele opvoeders in het beoordelen van seksueel gedrag, het bespreken hiervan met collega's en kinderen en het pedagogisch adequaat handelen op het seksuele gedrag van de kinderen.</p>	<p>Erkend als 'Goed Onderbouwd' in november 2021 door deelcommissie Jeugdgezondheidszorg, preventie en gezondheidsbevordering.</p> <p>De interventie maakt gebruik van modeling via de films. De personages fungeren als rolmodellen, wanneer zij gewenst gedrag vertonen, wordt dit bekrachtigd (McAlister et al., 2008). Doordat de jongeren zelf keuzes mogen maken in de films, wordt hun betrokkenheid vergroot, dit noemt men ook wel gamification (Werbach & Hunter, 2012). Uit onderzoek blijkt dat gamification een positieve invloed kan hebben op gedrag (DeSmet et al., 2014). Een werkzaam element van 'Can You Fix It?' is de aansluiting bij actuele situaties in het leven van jongeren, de films worden hier regelmatig op aangepast. Andere werkzame elementen zijn het krijgen van feedback, het kunnen oefenen in een veilige omgeving en het leren door anderen te observeren.</p>	<p>Uit onderzoek blijkt dat het model als positief en bruikbaar wordt ervaren om seksualiteit bespreekbaar te maken (e.g. Quinn & Happell, 2013). Er is voor zover duidelijk nog geen onderzoek naar het BETTER-model voor jongeren uit de doelgroep, maar het model wordt wel aangeraden door de Richtlijn.</p>
---------------------	---	--	---	---	--

Voorlichting externe organisatie	Sense.info maakt geen gebruik van voorlichtingen van externe organisaties.	UP2U maakt geen gebruik van voorlichtingen van externe organisaties.	Het Vlaggensysteem maakt geen gebruik van voorlichtingen van externe organisaties. Wel is het mogelijk om bijvoorbeeld wekelijkse voorlichtingen te doen over het systeem aan de hand van de werkvormen.	Can You Fix It? maakt geen gebruik van voorlichtingen van externe organisaties.	Het BETTER-model maakt geen gebruik van voorlichtingen van externe organisaties.
Grenzen en sociale vaardigheden	Enkele van de subdoelen van Sense.info hebben betrekking grenzen. Zo kunnen jongeren op de site leren over seksueel grensoverschrijdend gedrag. Ook leren zij hun eigen wensen en grenzen kennen en die van anderen respecteren. Daarnaast wordt er aandacht besteed aan sociale normen met betrekking tot veilige seks.	UP2U wil grensoverschrijdend gedrag bespreekbaar maken. De doelen van de interventie zijn onder andere voorkomen dat iemand de grenzen van anderen overgaat en de eigen grenzen beter leren kennen. Bij de interventie wordt geoefend met het voorkomen dat iemand over je grenzen heen gaat.	Het Vlaggensysteem beoogt onder andere communicatie tussen jongeren en hun professionele opvoeders over grenzen met betrekking tot seksueel gedrag te ondersteunen.	De interventie beoogt onder andere kennis over wat grensoverschrijdend gedrag is en bewustwording over het belang van communiceren over grenzen te vergroten. Daarnaast heeft de interventie als doel dat jongeren leren hun eigen grenzen aan te geven en de grenzen van anderen te respecteren en/of hier naar te vragen.	Grenzen en sociale vaardigheden komen niet expliciet in het model voor, maar kunnen wel een thema zijn dat aan de hand van het model besproken wordt.
Gevarieerde doelgroep (1-op-1 waar nodig)	De interventie is gericht op jongeren en jongvolwassenen van 12-25 jaar. De focus ligt op praktisch opgeleide jongeren. Deze interventie is niet ontwikkeld als een groepsinterventie. De website richt zich niet specifiek op jongeren met autisme, ADHD of een licht verstandelijke beperking.	De interventie is gericht op jongeren van 15-19 jaar op het MBO of in het jongerenwerk. De interventie wordt meestal in een groepssetting toegepast, maar kan ook door een individuele jongere doorgenomen worden in aanwezigheid van een begeleider. De interventie richt zich niet specifiek op jongeren met autisme, ADHD of een licht verstandelijke beperking.	De interventie is gericht op kinderen en jongeren van 0-18 jaar. De interventie is met name een houvast voor begeleiders. De interventie kan als voorlichting aan een hele groep gegeven worden. Het is daarnaast mogelijk om het Vlaggensysteem toe te passen in een-op-een gesprekken met jongeren. De interventie richt zich niet specifiek op jongeren met autisme, ADHD of een licht verstandelijke beperking.	De interventie is gericht op jongeren van 12-18 jaar van alle opleidingsniveaus, maar met specifieke aandacht voor praktisch opgeleide jongeren. De interventie kan als onderdeel van de interventie 'Girls Talk' (voor meiden) of 'Make a Move' (voor jongens) in groepsverband plaatsvinden. Jongeren kunnen de interventie ook zelf online gebruiken. Can You Fix It? is niet specifiek gericht op jongeren met autisme, ADHD of een licht verstandelijke beperking.	Het model is ontwikkeld voor verpleegkundigen om met kankerpatiënten in gesprek te gaan over seksualiteit, maar kan ook toegepast worden bij jongeren (Maris et al., 2020). Het model is bedoeld voor een-op-een gesprekken, maar zou ook toegepast kunnen worden in een groepsgesprek. Het model leent zich echter niet voor een groepsvoorlichting, omdat het model enkel bestaat uit handvatten voor begeleiders.
Internet en sociale media	Sense.info besteedt aandacht aan het internet met betrekking tot seksualiteit. Er is op de website onder andere informatie te vinden over sexting, online daten, porno en grooming.	UP2U bestaat uit drie dramalijnen waarvan een over seks en het internet gaat.	De interventie noemt het internet en sociale media niet specifiek. Maar het Vlaggensysteem kan ook toegepast worden op seksueel gedrag op het internet of op sociale media.	De interventie bestaat uit verschillende films, enkele van deze films gaan over online chatten, porno en het doorsturen van naaktfoto's.	Internet en sociale media komen niet expliciet in het model voor, maar kunnen wel een thema zijn dat aan de hand van het model besproken wordt.
Laagdrempelig	Sense.info is voor jongeren makkelijk op te zoeken. De doelgroep is betrokken geweest bij de ontwikkeling van de website, waardoor deze effectiever en gebruiksvriendelijker gemaakt is voor jongeren.	De video's laten realistische situaties zien waar jongeren in kunnen geraken. Op deze manier beoogt de interventie het onderwerp seksueel grensoverschrijdend gedrag bespreekbaar te maken. De doelgroep is betrokken geweest bij	Het Vlaggensysteem helpt begeleiders om adequaat te reageren op seksueel gedrag dat de jongeren gedurende de dag vertonen. Daarnaast zijn er werkvormen om voorlichting te geven aan de jongeren.	De filmpjes van Can You Fix It? zijn via het internet vrij toegankelijk voor jongeren. Jongeren uit de doelgroep zijn betrokken geweest bij de ontwikkeling van de filmpjes voor de interventie, onder andere zodat deze geloofwaardig waren en het	Het BETTER-model kan flexibel worden toegepast wanneer dit door de begeleiders nodig wordt geacht. Het model kan in ieder gesprek over seksualiteit worden toegepast.

		de ontwikkeling van de interventie, zodat deze goed aansluit bij de belevingswereld van de jongeren.	Er kan dan gebruikgemaakt worden van handouts en plaatjes.	juiste taalgebruik hadden voor de jongeren.	
Systeem betrekken	Jongeren kunnen in principe zelf bepalen wat ze op de website opzoeken en wanneer zij dat doen. Het is dus mogelijk dat zij dit doen zonder dit te bespreken met de begeleiders, ouders of anderen in hun systeem.	De interventie wordt uitgevoerd in de aanwezigheid van een begeleider. Hierdoor is het mogelijk om terug te koppelen naar ouders en betrokken instanties over de besproken onderwerpen en/of de gemaakte opdrachten.	De interventie wordt uitgevoerd door de begeleiders zelf. Zij kunnen rapporteren naar ouders en betrokken instanties over de besproken onderwerpen.	Als de interventie in combinatie met de eerder genoemde interventies 'Girls Talk' of 'Make a Move' ingezet wordt, kan er teruggekoppeld worden naar ouders en andere betrokkenen. Echter kunnen de jongeren de filmpjes ook zelf online opzoeken, in dit geval is er niet altijd monitoring nodig en is het dus niet altijd mogelijk om het systeem te betrekken bij de behandelde onderwerpen.	Het model wordt toegepast door de begeleiders. Zij kunnen ouders en andere betrokkenen laten weten dat zij dit model hanteren. Ook kunnen zij rapporteren over de gesprekken die aan de hand van het model zijn gehouden.
Handvatten voor begeleiders én voor jongeren	De website is volledig gericht op de jongeren zelf. Het geeft hen informatie en handvatten om met hun seksualiteit en seksuele ontwikkeling om te gaan. De website geeft geen handvatten voor begeleiders.	De jongeren kunnen zelf aan de slag met de video's wanneer er een begeleider aanwezig is. Bij het pakket van UP2U hoort naast de dvd's ook een handleiding voor docenten (of in dit geval begeleiders) waarin opdrachten, rollenspellen en discussievragen per dramalijn staan. Op deze manier krijgt de begeleider handvatten om met de jongeren in gesprek te gaan over grensoverschrijdend gedrag.	Begeleiders volgen een training die hen handvatten geeft voor het toepassen van het Vlaggensysteem. Jongeren kunnen niet zelf aan de slag met de interventie. Wel kan er in groepsverband of in een-op-een aan de hand van door de interventie geboden werkvormen gesproken worden over de interventie. Jongeren vanaf 12 jaar leren in deze gesprekken wat de zes criteria inhouden en wat de vlaggen betekenen. Ook kunnen ze hier in gesprek gaan over de tekeningen die de interventie biedt.	De jongeren kunnen de interventie zelf gebruiken om zo te leren over seksueel (grensoverschrijdend) gedrag. Begeleiders worden alleen betrokken als de interventie gecombineerd wordt met 'Girls Talk' of 'Make a Move'.	Het model is een handvat voor begeleiders om met jongeren in gesprek te gaan over seksualiteit. Het model biedt de jongeren geen handvatten aan.
Interactief; beeldmateriaal	Sense.info maakt gebruik van afbeeldingen en video's. Daarnaast is het mogelijk om te chatten, bellen, mailen of een afspraak te maken met een medewerker als jongeren een vraag hebben.	UP2U maakt gebruik van interactieve video's, waarin de jongeren het verloop van het verhaal bepalen doordat ze de hoofdpersonen bepaalde keuzes kunnen laten maken.	Aan de hand van tekeningen kan worden uitgelegd hoe het Vlaggensysteem werkt en kan er mee geoefend worden. Er wordt dan met jongeren in gesprek gegaan over het onderwerp.	De interventie maakt gebruik van interactieve video's, waarbij de jongeren het verloop van het verhaal kunnen bepalen door keuzes te maken voor de personages.	Het model gebruikt geen beeldmateriaal. Het model nodigt uit tot interactie tussen begeleider en jongere.

Tabel B2

Overzicht Practice-Based Interventies

Interventie	Lief, Lijf en Leven ¹²¹³¹⁴	Praten Over Seks ¹⁵¹⁶¹⁷¹⁸	Seks@relaties.kom ¹⁹²⁰²¹²²	Seks@autisme.kom ²³²⁴²⁵²⁶
Doelgroep	Jongeren vanaf 12 jaar met een licht verstandelijke beperking.	Jongeren vanaf 12 jaar met een licht verstandelijke beperking.	Jongeren vanaf 12 jaar met een verstandelijke beperking.	Jongeren vanaf 12 jaar met autisme.
Doel	Het bevorderen van een gezonde seksuele ontwikkeling bij jongeren.	Jongeren en volwassenen bewust maken van de eigen wensen, normen en waarden, informatie bieden en grenzen en regels geven met betrekking tot seks en seksualiteit.	Het bevorderen van een gezonde relationele en seksuele ontwikkeling van de jongeren en volwassenen.	Het bevorderen van een gezonde relationele en seksuele ontwikkeling van de jongeren en volwassenen.
Aanpak	Lief, Lijf en Leven maakt gebruik van informatieve video's, werkbladen en praatplaten over vier verschillende thema's die betrekking hebben op relaties en seksualiteit.	Praten Over Seks bestaat uit een begeleidersboek en een werkmap voor cliënten. In deze boeken worden verschillende thema's besproken die met seksualiteit te maken hebben. Het begeleidersboek geeft begeleiders instructie om met cliënten in gesprek te gaan over seks. De werkmap biedt de cliënt werkbladen om verder bezig te gaan met het besproken onderwerp.	Seks@relaties.kom zijn twee boeken die gericht zijn op de ouders of begeleiders en de jongere of volwassene zelf en reikt hen handvatten aan om met de elkaar in gesprek te gaan over seksualiteit en relaties.	Seks@autisme.kom is een boek dat gericht is op jongeren en volwassenen met autisme en hun begeleiders en beoogt communicatie over seksualiteit te bevorderen. Dit boek heeft een tweede deel, dat relaties@autisme heet.

¹² Maris, S., Vink, R., Deurloo, J., Oud, B., Lijster-van Kampen, G.D., & Kuyper, A. (2020). Richtlijn onderbouwing Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming.

¹³ *Lief, Lijf en Leven*. (z.d.). <https://www.lieflijfenleven.nl>

¹⁴ *Overzicht interventies - Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming*. (2022, April 25). Richtlijnen Jeugdhulp En Jeugdbescherming. <https://richtlijnenjeugdhulp.nl/seksuele-ontwikkeling/interventies/overzicht-interventies/>

¹⁵ Maris, S., Vink, R., Deurloo, J., Oud, B., Lijster-van Kampen, G.D., & Kuyper, A. (2020). Richtlijn onderbouwing Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming.

¹⁶ *Overzicht interventies - Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming*. (2022, April 25). Richtlijnen Jeugdhulp En Jeugdbescherming. <https://richtlijnenjeugdhulp.nl/seksuele-ontwikkeling/interventies/overzicht-interventies/>

¹⁷ Van Doorn, P., & Janssen, A. (2008). *Praten over seks: methode voor het ondersteunen van mensen met een verstandelijke beperking bij hun seksuele ontwikkeling*.

¹⁸ <https://www.maklu.be> :: Boekdetails :: Praten over seks. Methode voor het ondersteunen van mensen met een verstandelijke beperking bij hun seksuele ontwikkeling – Begeleidersboek. (z.d.-b).

<https://www.maklu.be/makluengarant/BookDetails.aspx?id=9789044119404>

¹⁹ Maris, S., Vink, R., Deurloo, J., Oud, B., Lijster-van Kampen, G.D., & Kuyper, A. (2020). Richtlijn onderbouwing Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming.

²⁰ *Overzicht interventies - Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming*. (2022, April 25). Richtlijnen Jeugdhulp En Jeugdbescherming. <https://richtlijnenjeugdhulp.nl/seksuele-ontwikkeling/interventies/overzicht-interventies/>

²¹ Cayenberghs, R. (z.d.) Seks@relaties.kom! Werkboek voor mensen met een verstandelijke beperking. Deel 1 Seksualiteit. www.tijdschriftvoorpsychiatrie.nl.

https://www.tijdschriftvoorpsychiatrie.nl/nl/artikelen/article/50-5589_Seks-relaties-kom-Werkboek-voor-mensen-met-een-verstandelijke-beperking-Deel-1-Seksualiteit

²² *Seks@relaties.kom – werkboek*. (z.d.). Sensoa. <https://www.sensoa.be/materiaal/seksrelatieskom-werkboek>

²³ Maris, S., Vink, R., Deurloo, J., Oud, B., Lijster-van Kampen, G.D., & Kuyper, A. (2020). Richtlijn onderbouwing Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming.

²⁴ *Overzicht interventies - Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming*. (2022, April 25). Richtlijnen Jeugdhulp En Jeugdbescherming. <https://richtlijnenjeugdhulp.nl/seksuele-ontwikkeling/interventies/overzicht-interventies/>

²⁵ *Seks@autisme.kom – werkboek*. (z.d.). Sensoa. <https://www.sensoa.be/materiaal/seksautismekom-werkboek>

²⁶ *Seks@autisme.kom : een programma voor relationele en seksuele vorming voor jongeren en volwassenen met autisme. Deel 1, Seksualiteit*. (z.d.). Gent. https://gent.bibliotheek.be/catalogus/hans-hellemans/seksautismekom-een-programma-voor-relationele-en-seksuele-vorming-voor-jongeren-en-volwassenen/library-marc-vlacc_10347898

Onderbouwing	Er is geen onderzoek gedaan naar de interventie Lief, Lijf en Leven. Volgens de Quicksan voldoet Lief, Lijf en Leven niet aan het criterium van onderzoek en doorontwikkeling. Het doel en de doelgroep zijn wel beschreven en de aanpak sluit hierbij aan. Er is een handleiding voor begeleiders waarin is uitgewerkt wat zij moeten doen.	Er is geen onderzoek gedaan naar de interventie Praten Over Seks. Daarom voldoet de interventie niet aan het criterium onderzoek en doorontwikkeling van de Quicksan van het NJi. Aan de andere drie criteria lijkt wel voldaan te zijn. Er is een doel bij de interventie geformuleerd en de interventie is afgestemd op een specifieke doelgroep. Daarnaast zit er bij de interventie een handleiding voor begeleiders en is de aanpak afgestemd op het doel en de doelgroep.	Naar het boek Seks@relaties is weinig onderzoek gedaan. Uit onderzoek van Techel & Van Hove (2011) bleek dat mensen met een verstandelijke beperking de dia's van het boek bruikbaar vonden. Het boek voldoet hiermee nog niet aan het criterium van onderzoek en doorontwikkeling van de Quicksan van het NJi, omdat er in het onderzoek niet gekeken is of de interventie is uitgevoerd zoals bedoeld en er naast het nut van de dia's niets bekend is over succes- en faalfactoren van de interventie. Aan de overige drie criteria lijkt wel grotendeels voldaan. De doelgroep is afgebakend en er is een einddoel opgesteld. Het boek geeft handvatten aan begeleiders om met de jongeren en volwassenen te praten over seksualiteit. De aanpak sluit aan bij het doel en de doelgroep.	Naar het boek Seks@autisme is geen onderzoek gedaan. Het boek voldoet daarom niet aan het criterium onderzoek en doorontwikkeling van de Quicksan van het NJi. Voor het boek zijn een doelgroep en een doel beschreven die aansluiten bij de aanpak van het boek. De jongeren en volwassenen kunnen het boek zelf doornemen. Er is dus wel aan de overige drie criteria van de Quicksan voldaan
Voorlichting externe organisatie	Lief, Lijf en Leven maakt geen gebruik van voorlichtingen van externe organisaties.	Praten Over Seks maakt geen gebruik van voorlichtingen van externe organisaties.	Seks@relaties.com maakt geen gebruik van voorlichtingen van externe organisaties.	Seks@autisme.com maakt geen gebruik van voorlichtingen van externe organisaties.
Grenzen en sociale vaardigheden	In de interventie wordt aandacht besteed aan het herkennen en aangeven van de eigen grenzen. Daarnaast is er aandacht voor vriendschappelijke relaties en het verschil tussen vriendschap en het hebben van een relatie.	Het boek helpt jongeren en volwassenen om te leren over grenzen.	Niet duidelijk.	Niet duidelijk.
Gevarieerde doelgroep (1-op-1 waar nodig)	De interventie is gericht op jongeren vanaf 12 jaar met een licht verstandelijke beperking, maar kan ook voor jongeren zonder verstandelijke beperking ingezet worden. De video's en praatplaten kunnen in groepsverband behandeld worden, maar kunnen ook gebruikt worden als aanzet tot een een-op-een gesprek tussen begeleider en cliënt. De werkbladen kunnen door de jongeren zelf ingevuld worden.	De interventie is gericht op jongeren en volwassenen vanaf 12 jaar met een licht verstandelijke beperking. Het begeleidersboek kan een-op-een gesprekken tussen begeleider en cliënt ondersteunen maar kan ook in een groepsgesprek toegepast worden. Cliënten kunnen zelf of samen met een begeleider de werkmap invullen.	De interventie is gericht op jongeren en volwassenen vanaf 12 jaar met een verstandelijke beperking. Het boek helpt begeleiders om met de cliënt in gesprek te gaan over seksualiteit en relaties. Voor de cliënt zelf zijn er werkbladen en foto's om de communicatie te ondersteunen. Het boek besteedt aandacht aan de vraag wanneer er beter in de groep en wanneer er beter met individuen gewerkt kan worden.	De interventie is gericht op jongeren en volwassenen vanaf 12 jaar met autisme. De interventie is voornamelijk bedoeld om in groepsverband gegeven te worden, maar kan ook in een-op-een situaties gebruikt worden.
Internet en sociale media	Er is in de interventie aandacht voor vriendschappen via sociale media, online chatten, porno, datingsites en seksuele foto's van jezelf op het internet plaatsen.	Voor zover duidelijk wordt dit niet besproken.	Voor zover duidelijk wordt dit niet besproken.	Voor zover duidelijk wordt dit niet besproken
Laagdrempelig	Er wordt geadviseerd om de interventie onder begeleiding uit te voeren, omdat de beelden en het taalgebruik expliciet zijn.	Praten Over Seks is geschreven in begrijpelijke en aansprekende taal voor de doelgroep. De handvatten uit het begeleidersboek kunnen worden ingezet wanneer dit nodig wordt geacht.	Begeleiders kunnen de aangereikte handvatten in het dagelijks leven inzetten. De extra materialen kunnen gebruikt worden ter ondersteuning van de gesprekken.	Begeleiders kunnen de aangereikte handvatten in het dagelijks leven inzetten. De extra materialen kunnen gebruikt worden ter ondersteuning van de gesprekken.

Systeem betrekken	Lief, Lijf en Leven wordt door de begeleiders uitgevoerd. Hierdoor kunnen zij bij andere betrokkenen aangeven wat er gedaan en besproken is en welke onderwerpen zijn behandeld.	Begeleiders kunnen communiceren met andere betrokkenen over de besproken onderwerpen en de gemaakte opdrachten in de werkmap.	Er kan door begeleiders gerapporteerd worden over gesprekken die zijn gevoerd en welke materialen hiervoor zijn gebruikt.	Er kan door begeleiders gerapporteerd worden over gesprekken die zijn gevoerd en welke materialen hiervoor zijn gebruikt.
Handvatten voor begeleiders én voor jongeren	Voor begeleiders is er een introductie van het pakket. Daarnaast zijn er video's waarin onder andere tips worden gegeven over hoe zij het gesprek met de jongeren aan kunnen gaan. Voor de jongeren zijn er werkbladen waarmee zij zelf aan de slag kunnen gaan voordat of nadat een onderwerp besproken is.	De interventie bestaat uit een boek voor begeleiders en een boek voor jongeren. Het boek voor begeleiders geeft hen handvatten om met de jongeren het gesprek aan te gaan over seksualiteit. Het boek voor jongeren nodigt hen uit om zelf verder na te denken over de besproken onderwerpen.	Seks@relaties.com geeft voornamelijk handvatten voor begeleiders om in gesprek te gaan met de jongeren, maar er is ook veel aandacht voor materiaal voor de jongeren.	Seks@autisme.com is een werkboek dat handvatten geeft voor begeleiders om in gesprek te gaan met de jongeren en aan de jongeren ondersteunend materiaal biedt.
Interactief; beeldmateriaal	Er wordt gebruikgemaakt van video's om de onderwerpen te laten zien. Daarnaast zijn er praatplaten, hierop worden scènes uit de video's getoond met enkele vragen waar met de jongere over doorgepraat kan worden.	De werkmap gebruikt onder andere tekeningen en stickers.	De boeken bevatten een cd-rom met fotomateriaal.	De interventie bevat foto's en tekeningen.